

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018
ISSN: 2587-1331

19. YÜZYIL DİVAN ŞAİRİ MUSTAFA SÂMİL VE DİVANÇESİ

Enes YILDIZ*

ÖZET

Türk edebiyatının tarihî gelişiminde yaklaşık altı yüzyıl devam eden klasik Türk edebiyatı geleneği yüzlerce şair yetiştirmiştir. Bu şairlerden biri de Mustafa Sâmîl Efendi'dir. Sâmîl Efendi divan şiirinin son temsilcilerinin yetiştirdiği 19. yüzyıl sanatçılarından. Ahmet Cevdet Efendi'nin kardeşi olan Sâmîl Efendi divan-ı hümayûn ve Tercüme Odasında memurluk yapmış ve 1840 yılında vefat etmiştir. Sâmîl Efendi'nin mürettep bir divançesi vardır. Divançede farklı nazım şekilleriyle yazılmış toplam altmış dört şiir bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Sâmîl Efendi hakkında kaynaklardan elde edilen bilgiler verilecek, ardından şairin divançesi şiir sırasına göre muhtevalarıyla kısaca tanıtılacaktır. Divançe tanıtımında farklı nazım türü ve şekillerinden örnek beyit ve bendler de verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, 19. yüzyıl, Sâmîl, divançe.

THE 19TH CENTURY POET MUSTAFA SAMİL AND HIS POETRY COLLECTION

ABSTRACT

In the historical development of Turkish literature, hundreds of poets were grown in the tradition of classical Turkish literature which lasted about six hundred years. One of these poets is Mustafa Samil Efendi. Samil Efendi is one of the nineteenth-century artists of the last representatives of divan poetry. Sâmîl Efendi, the brother of Ahmet Cevdet Efendi, served as a civil servant in the divan-ı hümayun and translation room and died in 1840. Samil Efendi has a poetry collection. There are sixty four poems written in different verses. In this study, firstly the information obtained from the sources will be given about Samil Efendi. Than the poetry collection of the poet will be present in the form of content. In the presentation of the divan, sample couplets and items will be given from different verse types and shapes.

KeyWords: Classical Turkish literature, 19th century, Samil, poetry collection.

GİRİŞ

Türk edebiyatının tarihi gelişiminde yaklaşık altı yüz yıl devam eden ve divan edebiyatı, klasik Türk edebiyatı gibi farklı isimler alan edebî gelenekte yüzlerce şair yetişmiştir. Bilgi ve imkânların artmasıyla eserler ve sanatçılar üzerlerine yapılan çalışmalar devam etmekte ve yeni eserler ilim âleminin istifadesine sunulmaktadır. Bu çalışma da 19. yüzyıl divan şairlerinden Mustafa Sâmîl Efendi'nin daha önce üzerine çalışma yapılmamış divançesi hakkındadır.

* MEB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, enesedebiyat@hotmail.com

19. yüzyılda Osmanlının siyasi yönden çöküşüne şahit oluruz. Batı kurumlarıyla birlikte Osmanlıyı derinden etkilemiş, özellikle milliyetçilik akımıyla imparatorlukta parçalanmalar yaşanmıştır. Devlet bu gerileme ve çöküş tedbir olarak siyasî ve kültürel alanda yenilik adımları atmıştır. Bu adımlardan bazıları şunlardır: 1832 Tercüme Odaları, 1839 Tanzimat Fermanı, 1876 Islahat Fermanı, 1861 Encümen-i Şu'arâ ve 1876 Meşrutiyetin ilanı. 19. yüzyılda siyasî ve kültürel yeniliklere paralel olarak edebî alanda da yenilikler yaşanmıştır. Divan şiiri açısından nazım şekillerinde değişim olmamasına karşın muhtevada yenilikler baş gösterir. Özellikle Şeyh Galip'ten sonra divan şiiri gücünü kaybetmiş ve zayıflamıştır. Önceki yüzyıllarla kıyasla şiirlerde duygu derinliği ve hayal zenginliğini göremeyiz. Divan şiirinin son temsilcilerinin yetiştiği bu yüzyılda Encümen-i Şu'arâ adı verilen şairler topluluğu önemli bir yer alır. Bu toplulukta Leskofçalı Gâlib, Hersekli ârif Hikmet, Kâzım Paşa ve Yenişehirli Avnî gibi dönemin ileri gelen sanatçıları bulunmaktadır. Şeref Hanım, Leyla Hanım ve âdile sultan bu dönemde yetişen önemli kadın şairlerdendir. Bu çalışmada 19. yüzyıl divan şiirinin son temsilcilerinden mürettep bir divana sahip olan Sâmil Efendi hakkında bilgi verilecek ve ardından divanı tanıtılacaktır.

1. 19. YÜZYIL DİVAN ŞAIRLERİNDEN MUSTAFA SÂMİL EFENDİ

Sâmil Efendi hakkında beş kaynak birbirini tekrarlayan bilgiler verir. Bu bilgiler şairin Ahmet Cevdet Efendi'nin kardeşi olduğu, Tercüme Odasında kâtiplik yaptığı, divana sahip olduğu ve 1840 yılında vefat ettiği. Fatîn Tezkiresi'nde Sâmil ile ilgili şu bilgiler verilir:

“Nâzım-ı mûmâ-ileyh Mustafa Sâmil Efendi sâlifü't-terceme Cevdet Efendi merhûmun birâder-i maârif-perveri olup ibtidâ sarây-ı hümâyûna ve muahharen divan-ı hümâyûn kalemine memûr ve çırağ olunup bi'l-âhire terceme odasına nakl ile sınıf-ı hâcegâna dâhil olmuş iken bin iki yüz elli altı hilâlinde dâr-ı bekâyâ müntakil olmuştur. Bir kıt'a Divançe-i eş'ârı vardır.” (Çiftçi, 1996:210-211). Tezkirede bu bilgiler birlikte tanıtmaya çalıştığımız divançede yer almayan şu gazel vardır:

Gözümde rûz-ı rûşen târdır çeşm-i siyahından
Dilim hasretle pek bîmârdır çeşm-i siyahından

Karardı hep hayâl-i hâl-i ruhsârınla çeşmânım
Dahi çok renye meyli vardır çeşm-i siyahından

Perişân hâk-ı kâfırde olsa rahm ider ey şûh
Dil-i bîçâre çokdan zârdır çeşm-i siyahından

Gözüm görmez iken asla cihânı kara bahtımdan
Bana berkân da şimdi târdır çeşm-i siyahından

Müjen göz göz idüp Sâmil gibi cismim bu günlerde
Dilim hasretle pek bîmârdır çeşm-i siyahından

Sicill-i Osmânî'de Sâmil şöyle geçer: “Şair Ahmet Cevdet Efendinin kardeşidir. Tercüme kalemi halifelerinden iken 1256'da (1840) vefat etti. Şairdir. (Mehmed Süreyya, 1996:1480). Bağdatlı İsmail Paşa, Sâmil'in divanı olduğunu söyler (İsmail

Paşa: 1972: 507). Tuhfe-i Nâilî’de ise şunla söylenir ve ardından Fatîn Tezkiresi’ndeki “çeşm-i siyâhından” redifli gazel verilir: “Enderunlu Recâizâde Mustafa Sâmil Efendi, Hâriciye Nazâreti Tercüme-i Kalemi hülefâsından, vefatı H.1256 M.1840.” (Odabaşı, 2009: 323).

Şemseddin Sami Kâmûsu’l-A’lâm adlı eserinde şunları söyler: “Müteahhirîn-i şuarâ-i Osmaniye’den olub, Sâlifü’t-Tercüme Cevdet Efendi’nin biraderidir. Saray-ı Hümâyûn’da terbiye olunarak, ba’dehu divan-ı hümâyûn kalemine ve muahharen tercüme kalemine me’mûr ve hâcegân silkine dâhil olmuş ve 1256’da vefât etmiştir. Bir divançesi vardır. Şu beyit onundur:

Müjen göz göz edip Sâmil gibi cismim bu günlerde
Dilim hasretle pek bîmârdır çeşm-i siyahından” (Kahraman, 2008: 74).

2. DİVANÇE

Sâmil Divançesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Y. 4040 numarada kayıtlıdır. 22 varaktan oluşan divançe rika ile yazılmıştır. Divançede farklı nazım şekilleriyle yazılmış 64 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin nazım şekilleri dağılımı şöyledir: 4 kaside, 13 musammat, 17 kıt’a, 13 gazel, 1 müstezet, 1 mesnevi, 11 müfret, 2 mısra, 1 koşma ve 1 şarkı. Divan 7 bendlik murabba ile başlar. Murabba münacat türündedir. Şair münacatında Araf suresinin 23. ayetinden kısmen telmihte bulunur. Bu dua ayeti Hz. âdem’in hubut meselesinden sonra ettiği duadır. Sâmil harama düşmesi, asiliği, günah işlemesi nedeniyle her halinden haberdar olan Allah’ın mağfiretine sığınır. Murabbanın ilk ve son bendleri şöyledir:

Ey rabbi ‘arş-ı a’lâ
Yâ rabbenâ zalemnâ
Ey vâhid ü tüvânâ
Yâ rabbenâ zalemnâ (Murabba 1/1¹)

Sâmil hatâda her bâr
Sensin rahîm ü gaffâr
Lütfuñdan itme nâ-çâr
Yâ rabbenâ zalemnâ (Murabba 1/7)

Divançede münacattan sonra yine murabba nazım şekliyle bir na’t yer alır. Na’tta peygamber mecaz ve teşbihlerle övülür, ardından müşfik peygamberden medet beklenir. Sâmil na’tta kendini “âciz, giryân ve hûnrîz” olarak niteler. Altı bendlik na’t şöyledir:

Na’t-ı Şerîf-i Fahr-i Mevcûdât

Ey bâ’is-i kevn ü mekân
Ey mültecâ-yı ins ü cân
Ey eşref-i peygamberân
Ey server-i arz ü semâ

¹ Çalışmamızda divançeden alınan şiir örneklerinde parantez içinde önce nazım şekli ve şiirin divançedeki sırası, sonra da şiirin beyit veya bend numarası verilmiştir.

Mahbûb-ı Haksın şübhesiz
Matlûb-ı Haksın şübhesiz
Mergûb-ı Haksın şübhesiz
Ey ser-firâz-ı enbiyâ

Nutkuñ gibi fermân yok
Bizde anı iz'ân yok
Zâtuñ gibi zî-şân yok
Sensin resûl-i müctebâ

Bakma benüm 'isyânuma
Rahm it amân efgânuma
Kâr itdi zillet cânuma
Bî-çâreyem geldüm saña

Sensin ezelden yâ ebed
Sâdık efendüm mu'temed
Kıl bendeñe sen de meded
Ey müşfik-i bay ü gedâ

Sâmil kuluñ nâ-çîzdür
Girîbândur hûn-rîzdür
Redd itme bir ipsüzdür
Yâ hazret-i fahrü'l-verâ

Sâmil 35 beyitlik bahariye kasidesini Pertev Paşa'ya sunar. Şair bahar ve tabiat tasvirlerinden sonra “âfitâb-ı cûd u kerem” olarak gördüğü Pertev Paşa'yı över ve arz-ı hâlini sunar. Paşanın övüldüğü noktalar himmeti, cömertliği, sanatkârlığı, hüneri ve faziletidir. Bahariyeden sonra “kasîde-i bî-nazîr” olarak isimlendirdiği 8 beyitlik kasidesinde Sâmil, Mustafa Reşid Paşa'yı över. Divançedeki üçüncü kaside ise “*Kasîde-i Dil-Pesendî Der-Hakk-ı âkif Efendi*” başlıklıdır. 22 beyitlik kasidede şair selvi boylu bir güzele vurulduğunu, gülşen-i âlemin zindan olduğunu yani kısaca hasb-ı hâlini beyan eder ve övdüğü âkif Efendi'den medet umar. Bahariye kasidesi şöyle başlar:

Şâd ol bahâr geldi gönül cisme cân olur
Şâyân-ı 'azm-i gül ü gülistân olur (Kaside 3/1)

Sahrâya virdi zîneti seyr it gül ü çemen
Ol bahâr demleri böyle zamân olur (Kaside 3/2)

Sâmil kasidelerden sonra tarih manzumelerine geçer. Divançede kıt'a, murabba, mısra, beyit ve kaside nazım şekilleriyle toplam 19 tarih manzumesi bulunmaktadır. Şair bazen bir konuda birden fazla tarih yazmıştır. Tarihlerden bazıları “tebriknâme” başlığı altında değerlendirebileceğimiz cülûsiye, kudûmiye, sadaret, müsteşarlık ve düğün gibi konularda tebrik ve müjde şiirleridir. Tarihlerden yedi tanesi vefat üzerinedir. Sâmil sevdiği bir dostu, şairler ve kardeşi Ahmet Cevdet Bey'in ölümüne

tarîh düşmüştür. Tarihlerden biri de şairin kendisi içindir. Şair tercüme odasına memur olduğu yılı (1253) iki beyitlik kıt'a ile söyler. Aşağıda tarih manzumelerine ait beyt veya bend örnekleri verilmiş, ardından tarihlerin nazım şekli, muhtevası, beyit veya bend sayısı ve düşülen tarih tablo halinde gösterilmiştir:

Şehenşeh-i Dârâ-haşem
Mahmûd Hân-ı Cem-himem
Maksûdudur 'adl ü kerem
Devrinde ola her kula (Murabba 6/1)

Sâmil düşürdüm bî-gümân
Bir mısra'-yı 'azbü'l-beyân
Fer virdi nev-Mahmûd Hân
Geldi bu dem İstanbula (Murabba 6/11)

Çıkup çâr-aktâb târîhin didi
Rûh-ı 'âlem girdi bak İstanbula (Müfret 7/1)

Taşırsa çarh Sâmil başda târîh-i sezâ el-Hak
Cülûsın sa'd ide 'Abdûlmecîd Hâna bu dem Mevlâ (Kıt'a 9/2)

'Âlî-himem sâhib-i kerem
Bir zât-ı makbûlü'ş-şiyem
Hem muhteşem hem muhterem
Vasfiyla buldum i'tibâr (Murabba 11/1)

Sâmil bilüp şimdi özüm
Dâmânına sürdüm yüzüm
Müjde saña iki gözüm
'Âlî Efendi müşteşâr (Murabba 11/8)

Döneyim hâtır itdikte didim târîhini Sâmil
Sa'id Paşaya lâyük şâh-ı dehrüñ oldı dâmâdı (Kıt'a 12/12)

Ser-i çarha sezâ nakş olsa Sâmil böyle târîhin
Sa'id Pâşâyı kıldı şâh-ı 'âdil sa'd ola dâmâd (Kıt'a 13/2)

Sâmil bu târîh-i sezâ
Gûş olsa cümle asdıkâ
Her beyti bir zînet-fezâ
Her mısra'ı mâ-lâ-keîâm (Murabba 14/20)

Okusun Sâmil anuñ târîh-i tâmın söylesün
Gelüp dehre lütf-i Hak İhsân Efendi bâ-sürûr (Kıt'a 16/5)

Sâmilâ meyl-i lisân var idi dilde evvel
Tercüme odasına sa'y ile oldum dâhil (Kıt'a 18/2)

Gördün şimdi cihânuñ gitdi ‘Aynî (Mısra 20)

Mezâra düşünce dâderi Sâmil didi târîh
Mekânın cennet-i a’lâ ide Cevdet Begin Allâh (Kıt’a 22/5)

Sâmilâ vâlidî gördükde didi târîhin
Merkez-i huld ola dâ’im saña Kutbî me’vâ (Kıt’a 23/5)

Nazım Şekli	Muhteva	Beyit veya Bend Sayısı	Tarih
Murabba	Sultan Mahmut’un kudûmiyesi	11	1253
Beyit	Sultan Mahmut’un kudûmiyesi	1	1253
Beyit	Sultan Mahmut’un kudûmiyesi	1	1253
Kıt’a	Abdulmecîd’in cülûsu	2	1255
Kıt’a	Ra’ûf Paşa’nın sadareti	9	1248
Murabba	âlî Efendi’nin müsteşarlığı	8	1256
Kıt’a	Sa’îd Paşa’nın damat olması	12	1252
Kıt’a	Sa’îd Paşa’nın damat olması	2	1252
Murabba	Mâbeyn-i Hümâyûn kâtibi Vassâf Bey’in kudûmiyesi	22	1251
Kıt’a	İhsan Bey’in ölümü	5	1238
Kıt’a	Halil Rıf’at Paşa’nın damat oluşu	11	1249
Kıt’a	Kadrî Bey’in kazasker oluşu	10	1252
Kıt’a	Sâmil’in tercüme odasına memur oluşu	2	1253
Kıt’a	Aynî Bey’in ölümü	4	1253
Mısra	Aynî Bey’in ölümü	1	1253
Kaside	Divan sahibi bir şairin vefatı	5	1253
Kıt’a	Kardeşi Cevdet Bey’in ölümü	5	1247
Kıt’a	Kutbî’nin vefatı	5	1249
Kıt’a	İhsan Bey’in ölümü	5	1255

Divançede tevarih bölümünden sonra musammatlar yer almaktadır. İlk şiir beş bendlik terkîb-i benttir. Ardından beşer bentlik iki tercî-i bent gelmektedir. Beş bendlik muhammes ve üç tahmisle bu bölüm sona erer. Üç tahmis sırasıyla Medhî, Selîm ve Enver’in gazellerine yazılmıştır. Bölümdeki yedi şiir de âşıkâne tarzda yazılmış, sevgili ve sevgili karşısında âşığın hali tasvir edilmiştir. Musammatlardan örnek bendler aşağıda verilmiştir:

Sad figân düşdi gönül bir meh-i ‘âlî-kadre
Misli yok bir dahı ne gelmiş ne gelür bu dehre
Diyemem derdimi yârâna ne aslâ gayra
Korkum oldur o dahı başlaya soñra cevre
Âh kim bende bu hasret sürececek tâ haşre

Neyleyim kendüme bir yaradur açdum kendüm
Çekmeden bende bakup taglara kaçdum kendüm (Terkîb-i Bend 25/1)

Nice ben itmeyeyin nâle vü âh ü cângâh
Nâz ile itdi bir âfet baña bir nîm nigâh
Bir şerer kopdı o dem sanki derûne ol şâh
Her taraf külhan olup kalmadı bir cây-ı penâh

Agzuma atar iken âteş-i ‘aşkı nâgâh
Sîneden yakdı ciger-gâhıma dek bir yüzi mâh (Tercî-i Bend 26/1)

Dil-i ‘uşşâka cefâ zevkin ise oldı yeter
Azucuk da ne ki lütfuñla eyle nazar
İtdügüñ cevri sorarlar saña rûz-i mahşer
Dûd-ı âhum saña elbet irişüp kâr eyler
Âhir-i kâr seni nâlem ider zîr ü zeber
Hüsn-i zâtuñ iki per gibi açup gider

Sâmile itdigüñi sen de bulursuñ bir gün
Bu cefâ-kârlıga nâdim olursuñ bir gün (Tercî-i Bend 27/5)

Ta’tîr ider damagımı ol ‘anberüñ senüñ
Bülbül misâl aglarım añdıqça gül tenüñ
Sâmil neden firâk ile endûh meskenüñ
Bilmem nedür ki cürmüñ ‘acep Medhiyâ senüñ
Yâduñ çü cevre virmedi pâyân amân amân (Tahmis 29/6)

Hûb-ı maksûd görünmez baña bir râh direm
Kimse bu râz-i dile olmadı âgâh direm
Bir gün insâfa gelür mi ‘acep ol mâh direm
Çekdigüm derd ü belâyı diyemem âh direm
Hâlûme vâkıf olan Hazret-i Allâh direm (Tahmis 30/1)

Divançede musammatlardan sonra muhtevası dikkat çeken 50 dörtlük bir koşma bulunmaktadır. Şairin başlığında belirttiği gibi “gönül eğlencesi olsun diye” yazdığı koşmanın adı “Nâşidiye”dir. Sâmil koşmada önce şuara zümresinin bazı özelliklerini sayar ve ardından bazıları âşık, bazıları şair Attâr, Kâmil, Halîl, Molla, Mahmûd, Ali, Atâ, Vâcid, Münif, İzzet, Sun’î, Medhî, Osman, Nûrî, Sâlih gibi birçok kişiyi bazen överek bazen alay ederek sayar. Koşmadan sonra “Der-hakk-ı Yıldız Kul Pâşâ” başlıklı bir muhammes ve “Latîfe” başlıklı beş beyitlik küçük mesnevi yer alır:

Zihî nazm itdi Sâmil nev-hikâye
Bulunmaz lafzı bakma şâhidiye
‘Arz-ı tasrîh-ı râz-ı ‘aşk cânâna
Anınçün kondı nâmı *Nâşidiye* (Koşma 32/1)

Şu’arânuñ ne ‘acep ‘âdeti var
Nazmla medh ü hecâ san’atı var
Sanma sermâyesi bir gün tükenür
Hakkuñ anlara büyük ni’meti var (Koşma 32/2)

Mübtelânuñ biri nâ-Kâmildür
Sarudur beñzi kara câhildür
İbnedür tâzeyeye pek mâ'ildür
Yüzini yoldıgunuñ hikmeti var (Koşma 32/26)

Fennî-zâde biri bî-çâre 'Atâ
Çok mihr basdılar evde tenhâ
Adı çıkmışdur anı sorma baña
Gördiği tâzeyeye bir hâceti var (Koşma 32/33)

Şâkirim hâne-i dilde mihmân
Hoşlanurmuş o civândan cânân
Yanına alsan o dem kaynar cenân
'İndimizde severiz hürmeti var (Koşma 32/45)

Biri Muhtâr civânândur hem
Sevilür kendisi harc-ı 'âlem
Ne zamân çatdı o meh bilmem
Gördüm ülfet idecek kudreti var (Koşma 32/46)

Latîfe

Ser ü sebeble çalışdık bir işe
Revk olmuşdı dile endişe (Mesnevi 34/1)

Gazeliyât bölümünde toplam 13 gazel ve 1 müstezat bulunmaktadır. Kaynaklarda geçen "çeşm-i siyâhından" redifli gazel divançede yer almamaktadır. Gazellerin revî harflerine göre sayıları şöyledir: Elif 1, be 1, te 1, ha 1, hı 1, dal 1, ra 1, ze 1, fe 1, kef 3 ve lam 1. Gazellerden bir tanesi Farsçadır. Gazellerin muhtevalarına baktığımızda divan şiiri aşk ve sevgili anlayışının hâkim olduğu görülür. Sevgili güzellik unsurlarıyla tasvir edilir, sevgili ve aşkın âşık üzerindeki etkileri dile getirilir. Sâmil "hâli cihânın" redifli gazelinde ise zamandan ve felekten şikâyetini dile getirir. Aşağıda örnek olarak divandaki ilk gazel verilmiştir:

Bir nigâhuñ şimdi biñ gûnâ 'inâyettür baña
Rûyini her vech ile görmek sa'âdetdür baña

Gıybetüñ ey mâh-rû îrâs-ı hüzn eyler dile
Hânemizi her lahza teşrîfüñ meserredür baña

Âb-ı hayvân mı nedür çâh-ı zenahdânuñ senüñ
Vâsıl olmak zulmet-i cevrinde devletdür baña

'Azm-i gülzâr itdügin agyâr ile gûş itmeyem
'Âşık-ı nâ-kâm kim ey gül rezâletdür baña

Râh-ı 'aşkuñda yeter hamyâze çekdüm ey perî
Terk-i 'aşkuñ ba'dezîn cây-ı selâmetdür baña

Ârzû-yı rûy-i mehtâbuñ ider dil dâ'imâ
İctinâbuñ şimdi dert-efzây-ı hasretdür baña

Âh-ı serd başladan âteşli feryâd itdiren
İtdigüm ol senüñ ile kerem ülfetdür baña

Tîg-i istignâsı pek çok yara açdı bagrıma
Dâg-ı sîne Sâmilâ dâg-ı nedâmetdür bana (Gazel 35/1-8)

Sâmil “o zülf ü hâl ü ruh” redifli gazelini Arpaemînzâde Sâmi'nin gazeline nazire olarak yazmıştır. Gazellerin matla beyitleri şöyledir:

Bezm-i pâk-i hüsne zîverdür o zülf ü hâl ü ruh
Dûd-i ‘anber micmer-i zerdür o zülf ü hâl ü ruh (Kutlar, G. 22/1)

Dûd-ı âh mâhîgerdür o zülf ü hâl ü ruh
‘Ûd u ‘anber âteş-i terdür o zülf ü hâl ü ruh (Gazel 39/1)

Divançedeki iki gazel methiye türündedir. İki gazelde de redifler övülen şahısların (Nâşid, Sünbül Sinan) isimleridir. Aşağıda gazellerin matla beyitleri verilmiştir:

Hüsnüne eyledi hayrân beni çokdan Nâşid
Dahi bilmem ki ne eyler baña fettân Nâşid (Gazel 40/1)

Fî harfû'l-lâm medhiyye Cenâb-ı Sünbül Sinân

Bûy-ı vahdet getürür yâda makâl-ı Sünbül
Cilve-ger eyleyene dilde cemâl-i Sünbül (Gazel 48/1)

Aşağıda diğer gazellerin matla beyitleri verilmiştir:

Ruhsâre dökdi kâkülün ol nev-cevân bu şeb
Çeşm-i ‘alîle didi o kâfir tumân bu şeb

شعله ادر اکما دیرم رماه دره ی توست
بخت شب رنگی کریبان چاک ازکیوی توست

Telh olur ‘âlem-i vuslatda şeker-h'âbe sabâh
Duhtedür neş'e-yi mahmûr-ı mey-i nâbe sabâh

Ebrûlaruñ müjeñle hadeng ü kemândur
Sînem de aña karşı turur pehlevândur

Aldum o şûhuñ agzuma la'lin mey istemez
Erbâb-ı keyfe neş'eden a'lâ şey istemez

Hüsnünüñ bâğında gördüm hûb bir hat bir de zülf
Sünbül ü şebbû gibi mergûb bir hat bir de zülf

Şâne-veş çâk eyledi sabrum edâ-yı perçemüñ
Hâtırum salkım saçak itdi hevâ-yı perçemün

Ne kara günde bırakdı hüçümü baht-ı siyâhüñ
Mesâ vü subhı eritdi gumûmı baht-ı siyâhüñ

Birer sebep ile dâ'im kederde hâli cihânuñ
Fütûr ü mihnet ü gamla güzerde hâli cihânuñ

Divançede gazellerden sonra 1 şarkı, 5 kıt'a, 9 beyit ve 1 mısra bulunmaktadır. Aşağıda bu bölümden alınmış örnek bend ve beyit verilmiştir:

Sevdim de azdum ben seni
Başdan çıkardun sen beni
Devrânuñ ey şûh u şeni
Başdan çıkardun sen beni (Şarkı 49/1)

Nâ'il-i devlet-i dîdârı olup bir sanemüñ
Şöhreti elsinede Neylî Efendi zâde

Bâyezid Câmi'ine gelse de görsem sık sık
Oldum âhir o kamer-tal'ata ben üftâde (Kıt'a 54/1-2)

Deyr-i 'aşkuñda görüp hâlümü Çanlı-zâde
Ceres-i âhumı gûş itmedi çan çan âandı (Müfret 56)

Hikmetü'l-'Ayn okudum gamze-i üstâduñdan
Ders-i 'akluñda şifâ añlamam Eflatunuñ (Müfret 59)

Divançenin sonunda eserin bitiş tarihini belirten nesir parçası vardır. Buna göre divançe H. 1257 rebü'l-evvelinin sonlarında bitmiştir:

Temmet hâze'd-dîvân-ı belâgat-'unvân bi-'avnillâhi'l-melikü'l-mennân fî evâhır-i rebî'u'l-evvel sene seb' u hamsîn ü mi'eteyn ü elf min hicretün min lehü'l-'izz ü ve's-şeref.

SONUÇ

Mustafa Sâmil Efendi divan şiirinin son temsilcilerinin yetiştiği 19. yüzyıl sanatçılarındandır. Ahmet Cevdet Efendi'nin kardeşi olan Sâmil Efendi Divan-ı Hümâyûn ve Tercüme Odası'nda memurluk yapmış ve 1840 yılında vefat etmiştir. Sâmil Efendi'nin mürettep bir divançesi vardır. Divançede farklı nazım şekilleriyle yazılmış toplam 64 şiir bulunmaktadır. Divançe 4 kaside, 13 musammat, 17 kıt'a, 13 gazel, 1 müstezat, 1 mesnevi, 11 müfret, 2 mısra, 1 koşma ve 1 şarkıdan oluşmaktadır. Bu yazı "Sâmil Divançesi" adıyla yayıma hazırladığımız çalışmanın ön hazırlığıdır. Divançenin tam metni ve incelemesini içeren çalışmamızla 19. yüzyıl divan edebiyatı tarihinde Sâmil'in de yer alacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- ÇİFTÇİ, Ömer (1996). *Fatîn Davud Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Yayınları.
- İSMAİL PAŞA (1972). *Keşfü'z-Zünûn Zeyli*. (Haz: Şerafeddin Yaltkaya, Rıfat Bilge), İstanbul: MEB. Yayınları.
- KAHRAMAN, Dilek (2008). *Şemseddin Sâmî'nin Kâmûsu'l-â'lâm Adlı Eserinin III. ve IV: Cildinde Geçen Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Biyografiler*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Divan*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.>, Erişim tarihi, 22.03.2016.
- MEHMED SÜREYYA (1996). *Sicill-i Osmanî 5*, (Haz: Nuri Akbayar), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ODABAŞI, Mihrican (2009). *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva 1. cilt s. 234-467*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- SAMÎ, Şemseddin (2009). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TAYYARZÂDE ATÂ (2010). *Osmanlı Saray Tarihi-Târîh-i Enderûn*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- TUMAN, Mehmed Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri II*, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Ek: Divançeden örnek varaklar:

تخصیص اول در می باک

ای که با حق عاقله ناله ای صواب
 ای نام شایسته خواجه ای صواب
 ای درم شایسته خواجه ای صواب
 ای دران روی خواجه ای صواب
 نادرانه با نای دل خواجه ای صواب
 فواید و دروغ فتنه دانا کو در و کینه
 سوزی جانی عاقله و نسا که نه به
 زلفان و دروغی و نسا که نه به
 عاقلان اولی های بر شایسته ای صواب
 سوزی و نسا که نه به
 عاقلان اولی های بر شایسته ای صواب
 سوزی و نسا که نه به
 عاقلان اولی های بر شایسته ای صواب

تخصیص دوم در می باک

ای که با حق عاقله ناله ای صواب
 ای نام شایسته خواجه ای صواب
 ای درم شایسته خواجه ای صواب
 ای دران روی خواجه ای صواب
 نادرانه با نای دل خواجه ای صواب
 فواید و دروغ فتنه دانا کو در و کینه
 سوزی جانی عاقله و نسا که نه به
 زلفان و دروغی و نسا که نه به
 عاقلان اولی های بر شایسته ای صواب
 سوزی و نسا که نه به
 عاقلان اولی های بر شایسته ای صواب
 سوزی و نسا که نه به
 عاقلان اولی های بر شایسته ای صواب

ابتداء غزلیات

بیت که در کوی کوه ناله ای صواب
 روی خواجه ای صواب
 غزلان ای ماه دوایر خواجه ای صواب
 خانه بی نظیر خواجه ای صواب
 اب صیقلی خواجه ای صواب
 داخل اولی خواجه ای صواب
 غزلان ای ماه دوایر خواجه ای صواب
 خانه بی نظیر خواجه ای صواب
 اب صیقلی خواجه ای صواب
 داخل اولی خواجه ای صواب

حق الباقی

بیت که در کوی کوه ناله ای صواب
 روی خواجه ای صواب
 غزلان ای ماه دوایر خواجه ای صواب
 خانه بی نظیر خواجه ای صواب
 اب صیقلی خواجه ای صواب
 داخل اولی خواجه ای صواب
 غزلان ای ماه دوایر خواجه ای صواب
 خانه بی نظیر خواجه ای صواب
 اب صیقلی خواجه ای صواب
 داخل اولی خواجه ای صواب

فی حرف الهم مدید جناب سبل نام

بر سبب این که در حالی جوانان
فتور وقت و تحمل کرد در حالی جوانان

بوی و حسرت کند در باله های سبل
فیدو که اینده روزه جان سبل

کن به باشکوه درم بر این مالتصیرم
زمانه فاسد و فاجیزه ز فانی جوانان

چنانچه نفضه ده کلمه را اما
بزدان باغ طریقه که حال سبل

از این چیزه طایفه گفته است که ده اولیاید
الم و بر سر کلاه که در هر حالی جوانان

رضی سینه بسته اینم تخم نیاز
نیچ میسور نمود بودی طایفه سبل

علاوه البته وقت سفل بودستی کرده
دکلمی با کتک از بر و زور در حالی جوانان

بیش سالکده بیار که این طوری
نوز را عدد در هیچ چیز عدلان سبل

نشاط و بر سر ده سالک فتورم اولیوم عالم
فتور وقت و غله کرد در حالی جوانان

نویس بودی فیضی روان بود در دیوانه
بوی اشتیاق این بود از آن در حال سبل

ترجمی

سودده از دم بدستی
بانه بیفاد و بیستدین

دوران ای شیخ و شتی
بانه بیفاد و بیستدین

کوکلم کتابیست و در ده
حالی بیستدین فست و در

زلفان کین جلفه در
کوشکات نیازم ای بر سر

کورد در طغایب سر سر
درست بیفاد و کوهک

دندان ای نازک اول
سامل کورد و بر صلا

غیر سخن بر بکا
33

قطعات

قزته و خلقه نو هیکر با سینه قلب نشان
قبل المصه مقصد قومه اولد و بیباصی

یا نوب سزلسر سبل باره در دهانه او تیه
صراحت مرگم لطفه نوز الی بعد جرحی

نظم

بوی بازار جیبار داروشه اولدیغی بیزین
کوب االدتمه کوهکم جلیبید صریح و وارک

توققه عارف اول سودوزبان بونیم افا
بلورسه اولیانه فیدو الی بعد عیالک

TOPKAPISARAY MÜHÜRÜ